

Şefaatin İslam'daki Yeri

Süleyman Koyuncu*

Geliş Tarihi: 09.07.2020 | Kabul Tarihi: 23.09.2020

Özet

Şefaah, sözlükte aracılık etmek anlamına gelmektedir. Terim olarak, Allah'ın şefaah etmeleri için izin verdiği kimselerin aracılık yapmaları demektir. Allah, Müslüman kardeşleri hakkında dua eden veya Müslüman kardeşinden bir zararı defeden veya hatalarını bağışlayan kimsenin umulur ki duasını kabul eder. Bu ister dünya hayatında yaşayanın yaşayana karşı veya yaşayanın ölü kardeşine karşı dua etmesi şeklinde olsun, ister ahiret hayatında hakkını Müslüman kardeşine helal etme şeklinde olsun Allah'ın af ve mağfiretine bağlıdır. Müslümanın Müslüman kardeşi için dua etmesi, dua edilen hakkında Allah katında bir nevi şefaah sayılmaktadır. Allah'ın böyle bir ihsanını kulu için kullanmasına herhangi bir engel yoktur. Kur'an'a baktığımız zaman müspet şefaah için bazı şartlar ileri sürüldüğünü görüyoruz. Bu şartlar şefaatin var olduğunu ifade etmektedir. Müspet şefaah için şefaah edene izin verilmesi gerekmektedir. Şefaah yoksa veya uygulanmayacaksa, Kur'an'da bulunması abes olur ki Allah bundan münezzehtir. Allah'ın şefaah edenden ise razı olması gerekmektedir. Diğer bir şart da Allah'ın şefaah edilenden razı olmasıdır. Makalemizde İslam'da şefaatin ne olduğu ne anlama geldiği delillendirilmeye, alan ve fonksiyonunun belirlenmesine çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Şefaah, Dua, Rıza, Ahiret.

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, Aksaray. skoyuncu@aksaray.edu.tr

The Place Of Shafa'ah (Intercession) In Islam

Abstract

Intercession means mediating in the dictionary. As a term, it signifies those whom Allah gives permission to intercede as mediators. It is hoped that Allah will accept the prayer of those who pray for other Muslims or who prevent damage for other Muslims or who pardon their mistakes. Whether this prayer is in the form of a prayer of a living person to another living person or of a living person to a dead soul or giving their blessing to other Muslims in akhirah (afterlife), the prayer is subject to Allah's pardon and forgiveness. A Muslim's prayer for another Muslim is regarded as a kind of shafa'ah (intercession) for those whom others pray in the presence of Allah. There is no obstacle for Allah to use such a gift for his subjects. When we look at the Quran, we see that Holy Quran mentions some conditions for positive intercession. These conditions demonstrate that intercession exists. Those who intercede should be allowed for positive intercession. If intercession did not exist or was not to be applied, it would be absurd to explain the term in the Quran, and Allah is excluded from it. Allah must be pleased with those who intercede. Another condition is that Allah must be pleased with those whom others intercede for. In our paper, we will try to prove what intercession is and what it signifies in Islam and to identify its area and function.

Keywords: Islam, Shafa'ah (intercession), Prayer, Consent, Akhirah (afterlife)

Giriş

Ehl-i Hak, şefaati kavramının İslam'da var olduğunu söylemişlerdir.¹ es-Safârîni'ye göre Peygamber'in (s.a.s.) şefaati Kur'an ve sünnetle sabit olan sem'iyâtın bir nevidir. Bu konuda o kadar çok rivayet gelmiştir ki, rivayetler manevî tevâtür derecesine ulaşmıştır.² Bütün peygamberlerin kendilerine özgü şefaati vardır. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) günahkâr müminler ve cehennem azabının kendilerine vacip olduğu büyük günah sahipleri için, sadece peygambere özgü olan şefaati vardır.³ Ayrıca şefaati edeceklerin arasında hadis-i şeriflere göre Allah nezdinde seçkin insanlar da sayılmıştır.⁴

Şefaati sözlükte *“birisinin yararına, lehine aracılık etmek, araya girmek, şefaati etmek, şefaatiçi olmak”* anlamlarına gelmektedir. “Şüf’atü” kelimesi ziyadedden müştaktır. Çünkü eş-Şâfi’ bir şeyi sahip olduğu diğer şeylere eklemektir. Bir şey tek iken çift olmaktadır. Şefaati bu manada birisinden kendisini de talebine ortak etmesini istemektir. Şer’î sözlük anlamından hareketle ilim, hayır ve salah ehlinden diğer Müslümanları da taleplerine dahil etmelerini istemek ve böylece duada yüzlerce insanın ortak edilmesini temin etmektir. Bu durum duanın makbuliyetini gerekli kılar. Aslında yapılan her dua dünyada da olsa bir şefaattir; yani başkalarını duasına ve temennilerine ortak etmektir.⁵ Günah ve cürümlerinden kurtulmalarını istemektir.⁶

¹ Ebü'l-Meâlî Abülmelik el-Cüveynî, *Kitabü'l-İrşad ila kavatii'l-edilleti fi usûli'l-i'tikad*, thk. Es'ad Temim (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1413/1992), 330.

² Şemseddin Ebu'l-Avn Muhammed b. Ahmed b. Salim es-Safârîni, *Levamiu'l-envar el-behiyye ve sevatiu'l-esrar el-eseriyye li şerhi'd-dürreti'l-mudiyye*, (Dimeşk: Müessesetü'l-Hafikîn ve Mektebetüha, 1402/1982) 2/ 208.

³ Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Kitabi'l-Fıkhı'l-Ekber*, tsh. Muhammed Bedreddin Ebu Firas en-Nâsânî el-Halebî (Mısır: Matbaatü't-Tekaddüm, 1323/1901), 84.

⁴ Sadeddin Mes'ûd b.Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefiyye*, thk. Muhammed Adnan Derviş (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, 1411/1990), 182.

⁵ Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sadr, 1303/1883), 8/183; Muhammed Nasıruddin el-Albânî, et-

Başka bir tanımda ise, şefaati, يشفع-شفع (şe-fe-a yeş-fe-u) kökünden isimdir. Bir şey iki yapıldığı zaman bu isim kullanılır. Diğer iştikaklarından المشفع ism-i fail olarak şefaati kabul eden, المشفع ism-i mef'ul olarak şefaati kabul edilen anlamlarına gelmektedir.⁷ eş-Şef'u, vitrin (tekin) zıddıdır. Böylece ihtiyaç sahibi, şefaati edenle çift olmaktadır.⁸ İstilahta ise o, gayr meselesi olup başkasına fayda sağlamak veya ondan zararı gidermektir. Burada muhakkak şefaati eden, şefaati edilen, şefaati konusu ve şefaate aracı olan vardır.⁹ Kur'an'da, "والشفع والوتر = çifte ve teke"¹⁰ şeklinde geçmektedir. Yukarıda zikredildiği gibi şefaati, bir menfaatin celbedilmesi veya bir zararın defedilmesi konusunda başkaları için vâsıta olmaktır. Menfaatin celbine misal, Hz. Peygamber'in (s.a.s) Cennet ehlinin Cennete girmesi için yapacağı şefaattir; zararın defedilmesine misal, Hz. Peygamber'in (s.a.s) Cehenneme girmeyi hak edenlerin Cehenneme girmemeleri için yapacağı şefaattir.¹¹

Albânî 'et-Tevsül' adlı kitabında, vesile ile ilgili şu açıklamaları yapmakta ve dualarda vesilenin geçerliliğini, Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ı vesile kılarak Allah'tan yağmur yağdırmasını istemesiyle delillendirmektedir. Hz. Ömer şöyle dua etmiş: Allahım! Bu şahıs Hz. Peygamber'in (s.a.s) amcasıdır; onunla sana yöneliyoruz, no'lur bize yağmur ver. Bu

Tevsül envauhu ve ahkamuhu, thk. Muhammed Abdü'l-Abbâsî (Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1421/2001), 148.

⁶ Ebu Abdurrahman Mukbil b. Hâdî el-Vâdî, eş-Şefâatü, (Küveyt: Dâru'l-Erkam, 1403/1983), 6.

⁷ Vâdî, eş-Şefâatü, 1/6-7.

⁸ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekerriyya, Mekâyisü'l-Lüğa, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Dimeşk: İttihadü'l-Kitabî'l-Arap, 1423/2002), 3/156; Vâdî'i, eş-Şefâatü, 1/10.

⁹ Kâdî Abdülcebbar b. Ahmed, Şerhu'l-usûli'l-hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/606.

¹⁰ Fecr, 89/3

¹¹ Salih b. Fevzan, İnanetü'l-müstefid bi şerhi Kitabi't-Tevhid, (b.y. Müessesetü'r-Risale, 1423/2002), 1/431; Ebu Sind Muhammed, Muhtasarü'l-fevaid li teysiri mesaili'l-fıkıh, (b.y., ts.), 5/35.

duadan sonra yağmur yağmaya başladı ve devamlı yağdı. Allah istedikleri gibi onları rahmetiyle suladı. Aslında bu örnek kıyamet günü Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şefaati uzmâsının ne kadar ehemmiyetli olduğunun bir beyanıdır.¹² Şefaati uzmâ neden bu kadar kıymetli? Aşağıda bununla ilgili konu başlığı altında açıklanacaktır.

1. Şefaati Uzmâ

Şefaati uzmâ, ulemanın ittifakıyla Hz. Muhammed'in (s.a.s.) kıyamet günü bütün insanların ona gelip kıyametin şiddetli ahvâlinden biraz olsun kurtulmak ve hesabın tez görülmesi için şefaati talep ettiklerinde onlar için yapacağı duadır.¹³ Psikolojik desteği en yüksek olan şefaati şekli budur, bu şefaatten bütün insanlık yararlanmak isteyecektir. Şefaati uzmâ manasındaki makam-ı mahmûdun Hz. Muhammed'e (s.a.s.) verilmesinin Rasulullah için karşılığı, bu büyük makamın sadece Rasulullah'a isnad edilmesi Allah katındaki menzilinin büyüklüğünü ve kerametini ortaya koymak içindir.¹⁴

Makam-ı mahmûd, şefaati uzmâ manasındadır.¹⁵ Şefaati uzmâ, "Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin."¹⁶ ayetinin de delaletiyle bütün yaratıkların içinde sadece Hz. Muhammed'e (s.a.s.) hastır. İbn Abbas bu ayetteki "عسى" kelimesi, Allah'ın vereceğini vadettiği şeyin katiyet ve vücûb ifade ettiğini söylemiştir. Bu kelime burada teracci (ummak) manasında değil, tahkik (kesinlik) ifade etmektedir.¹⁷ Bu mezkûr şefaati türünün sadece Hz. Peygamber'e ait olması şu hadiste de açıkça görülmektedir. Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre, bu

¹² Albanî, et-Teveşül, 154.

¹³ Albânî, et-Teveşül, 148; Abdullah b. Süleyman el-Eş'as, Kasidetü İbni Ebi Davud, (Riyad: Dâru Tayyibe, 1408/1987), 52.

¹⁴ İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Müflih, el-Mübdî' şerhu'l-Muknî, (Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüp, 1423/2003), 281.

¹⁵ Safârîni, Levâmiu'l-envar, 2/278.

¹⁶ İsrâ 17/79

¹⁷ Muhammed Ali es-Sâbûnî, Safvetü't-tefâsir, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1399/1978), 2/172.

konuda Rasulullah (s.a.s) şöyle buyurmaktadır: “Allah evvel ve ahir bütün insanları kıyamet günü toplayacak ve içlerine şefaath ve yardım dileme isteğini ilham edecek; onlar, Rabbimizden şefaath istesek de bizi şu kötü durumdan kurtarsa diyecekler. Rasulullah şöyle devam ediyor: İnsanlar önce Hz. Âdem’e gelirler ve: “Sen Âdemsin, insanların babasisin, Allah seni elleriyle yarattı, ruhundan sana üfledi (ruh verdi); meleklere emretti sana secde ettiler. Bize şefaath et ta ki şu kötü durumumuzdan bizi kurtar.” Hz. Âdem: “Buna ehil değilim, bunu yapacak durumda değilim” der. Böylece dünya hayatında ona ulaşan hatalarını zikreder, o hatalarından dolayı da Rabbinden utanır; fakat Nuh’a, gidiniz, der. Nuh Allah’ın gönderdiği ilk rasuldür. Nuh’a gelirler. Nuh, dünyada ona ulaşan hatalarını zikreder, böylece Allah’tan utanç duyar ve ben sizin adınıza af dilemeye ehil değilim, Allah’ın dost ittihaz ettiği Hz. İbrahim’e gidiniz, der. İbrahim’e gelirler; İbrahim dünyada ona ulaşan hatalarını zikreder ve Allah’tan utanç duyar ve ben sizin adınıza Allah’tan af dilemeye ehil bir değilim, fakat, Allah’ın kendisiyle konuştuğu ve kendisine Tevrat’ı verdiği Musa’ya gidiniz, der. Musa’ya gelirler; Hz. Musa dünyada ona ulaşan hatalarını zikreder ve Allah’tan utanç duyar ve ben sizin adınıza Allah’tan af dilemeye ehil değilim, fakat Allah’ın ruhu ve kelimesi olan İsa’ya gidiniz, der. Allah’ın ruhu ve kelimesi olan Hz. İsa’ya gelirler; o da bu işin ehli olmadığını söyler ve fakat insanları, gelmiş-geçmiş bütün günahları bağışlanmış olan Hz. Muhammed’e (s.a.s.) gitmelerini söyler. Râvi, Hz. Peygamber’in şöyle dediğini söyler: “Böylece en son bana gelirler. Ben de Rabbimden izin isterim. O da bana izin verir. Secdeye kapanırım, dilediği kadar beni secdede bırakır. Sonra bana “ey Muhammed! Başını kaldır, söyle işitileceksin, iste verileceksin, şefaath et şefaathın kabul edilecektir,” denilir. Sonra başımı kaldırırım ve Rabbime hamd ederim¹⁸

İmam Gazzâlî (ö.505/1111) yukarıda bahsi geçen “Şefaath-ı uz mâ” makam-ı mahmûd anlamındadır ki, biz müminler o makamın

¹⁸ Müslim, “İman”, 84.

Allah Rasulü'ne verilmesi için ezan-ı Muhammedî her okunduktan sonra dua ederiz ¹⁹ demektedir. Dua şöyledir:

“Ey eksiksiz davetin (ezanın) ve kılınmak üzere olan namazın Rabbi olan Allah! Muhammed'e (s.a.s.) vesile ve fazileti (cennette yüksek dereceyi) ihsan eyle ve kendisine vadettiğin makam-ı mahmûda (en büyük şefaath makamına) onu ulaştır.” Cabir b. Abdillâh'ın rivayetine göre Peygamber'imiz, “Kim ezanı duyup da sonunda bu duayı okursa şefaathim o kimseye helal olur.” buyurmuşlardır.²⁰

Başka bir hadiste de farklı bir içerik göze çarpmaktadır. Abdullah b. Amr b. el-As Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu demiştir: “Ezan okuyan müezzini işittiğiniz zaman onun dediği kelimeleri aynen söyleyiniz, Sonra bana salavat getiriniz, çünkü kim bana salavat getirirse, Allah ona on misli karşılığını verir. Sonra Allah'tan benim için vesile isteyiniz; çünkü vesile cennette bir menzildir, o menzil Allah'ın kullarından bir kula verilecektir. Umarım ki o kul ben olayım. Kim benim için Allah'tan vesile isterse, o kimseye şefaath helal olur.”²¹

2. Şefaatin Gücü ve Kapsadığı Alan

Ebu İshak eş-Şeza, “el-Fiyah min ulûmi İbni's-Salah” adlı eserinde, ulemeden şefaathle ilgili hadislerin tevâtür derecesine ulaştığını söylediklerini nakletmiştir.²² Özellikle Kütüb-ü Sitte'de

¹⁹ Gazzâlî, Fıkhu's-Sünne, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1418/1998), 385; Albânî, Zılalü'l-cenneh fi tahrici's-sünneti li İbni Ebi Asım, Bab 167, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1413/1993), 2/88.

²⁰ Buhârî, “Ezan”, 8.

²¹ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk Ebû Dâvûd, Sünen-i Ebî Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddin Abdilhamid (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), “Salât”, 36; Müslim, “Salât”, (384) 11; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, Sünen-i Nesâî, thk. Abdülğaffâr Süleymân-Seyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991); Nesai, “Ezan”, 37; Tirmizî, “Salat”, 157.

²² İbrahim b. Musa b. Eyyub Burhaneddin Ebu İshak eş-Şeza, el-Fiyah min ulûmi İbni's-Salâh, thk. Salah Fethî Helel (Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1998), 2/445.

şefaât bölümü araştırıldığı zaman, onlarca Sahibinin rivayet ettikleri hadislerde bu tevâtür derecesini görmek mümkündür.

Hız. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Bana beş şey verildi. Kırmızı benizliye de siyah benizliye de peygamber olarak gönderildim; yeryüzü bana temiz ve mescid kılındı, ganimetler bana helal kılındı, benden öncekilere helal kılınmadı; bir ay mesafelik bir alanda korkulardan emin kılındım; bana şefaât verildi, hiçbir nebi yok ki şefaât istemesin; ben şefaati (ahirete) bıraktım, sonra onu ümmetinden Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayanlar için yapacağım.”²³

Yezid el-Fakir bir rivayetinde şöyle demiştir: Cabir b. Abdillâh el-Ensârî geldi ve ona şunu sorduk: “Senden bize şefaât ile ilgili Allah’ın kelâmına muhalif olan sözlerin ulaştı,” dedik. Yüzümüze baktı ve siz Iraklı mısınız? diye sordu. Biz de “evet” dedik, tebessüm etti ve şöyle dedi: Allah’ın kitabında bu hilafı nerede buldunuz? Biz de Rabbimiz yüce kitabında şöyle buyuruyor, dedik:

“Ey Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan, artık onu rüsvay etmişindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.”²⁴

“Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değildirler. Onlar için devamlı bir azap vardır.”²⁵

“İzdiraptan dolayı oradan her çıkmak istediklerinde, oraya geri döndürülürler ve: “Tadın bu yakıcı azabı!” (Denilir).”²⁶ Bu zat bize, Allah’ın kitabını siz mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa ben mi? diye sordu, biz de bilakis sen daha iyi biliyorsun, dedik. Ben dedi, Allah’a yemin ederim ki şüphesiz bu Kur’an’ın Rasulullâh’a indirilişine ve Rasulullâh’ın yaptığı yoruma şahit oldum; şüphesiz Allah’ın kitabında şefaât akıllılar içindir, dedi. Biz, Allah’ın Kitabında şefaât nerede yer

²³ Buharî, “Teyemmüm”, 1.

²⁴ Âl-i İmran 3/192

²⁵ Maide 5/37

²⁶ Hacc 22/22.

almaktadır? diye sorduk, o zat, Müddessir suresinde dedi ve şu ayetleri okudu:

“Onlar cennetler içindedir. Günahkârlara: Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir? diye uzaktan uzağa sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik, yoksulu doyurmuyorduk, (Batıla) dalanlarla birlikte dalıyorduk, ceza gününü de yalan sayıyorduk, sonunda bize ölüm geldi çattı. Artık şefaatchilerin şefaati onlara fayda vermez.”²⁷ Sonra bize, görüyorsunuz şefaati Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayan kimselere helal olur, dedi.”²⁸

Ayrıca şefaati, ümmet arasında geçmişten beri yaygın olan bir inançtır. Özellikle ahirette tam ihtiyaç duyulduğu bir zamanda işe yarar bir şekilde tesirini gösterecektir. Yaygınlığı ise sadece ümmet-i Muhammed'i değil, diğer ümmetleri de şefaati uzma konusunda kapsamına alacaktır. Yani sadece Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ait olan ve kıyamet gününün şiddetli ahvalinin hafiflemesi ve hesabın tez görülmesi için insanların Hz. Peygamber'den istedikleri ve peygamberimizin de kabul ederek yapacağı şefaati şeklidir.²⁹

3. Şefaatin Kapsadığı Tesir Alanları

İbnü Ebi'l-İzz (ö.792/1371) '*Şerhu'l-akideti't-Tahâviye*' adlı eserinde ve en-Nesefî (ö.508/1115) '*Tebşiratü'l-edille*' adlı eserinde şefaatin hangi alanları kapsadığını şöyle tasnif etmişlerdir:

1-Şefaati uzma (makam-ı mahmûd): Sıkıntı, keder ve üzüntü içinde olan mahşer halkını (ehl-i-mevkîf) rahatlatmak, keder ve üzüntülerini hafifletmek için yapılan şefaattir. Bu şefaati türü sadece Hz. Muhammed'e (s.a.s.) hastır.

²⁷ Müddessir 74/ 42-48

²⁸ Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Âcûrî, Babü Vücûbi'l-ıman bişşefâati, thk. Dr. Abdullâh b. Ömer b. Süleyman ed-Demicî (Riyad: Dâru'l-Vatan,1420/1999), 1/317.

²⁹ Sadreddin Muhammed b. Aladdin Ali b. Muhammed İbnü Ebi'l-İzz el-Hanefî. Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye. Thk: Cemaatün Mine'l-Ulemâi, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî,1408/1988.) 230.

2-Cennet ehlinin cennete hesapsız, azapsız girmeleri için yapılan şefaati bu çeşit şefaattir.

3-Bazı cennet ehlinin sevaplarının artmasıyla cennetteki derecelerinin yükseltilmesi için yapılan şefaati bu tür bir şefaattir.

4-Ümmetinden günahları sebebiyle cehenneme girmeyi hak ettikleri halde cennete girmeleri için yapılan şefaattir. Mu'tezile büyük günah için yapılan şefaati kabul etmediği gibi, günahkâr olup da hesapsız ve azapsız cennete sokan şefaati de reddetmektedir.

5-Günahları sebebiyle cehenneme giren tevhid ehlinin tekrar cennete girmeleri için yapılan şefaattir.

6-Hz. Peygamberin amcası Ebu Talib'in azabının hafifletilmesi için yaptığı şefaati türüdür.

7-Sevap ve günahları eşit olan insanlar cennete girsinler diye yapılan şefaati türü.³⁰

4. Şefaati İsteme Tarzı

Her şey Allah'tan istendiğine göre, yaptığımız ve şefaati olarak kabul ettiğimiz dualarımızda da yalnız Allah'tan dileyerek yalnız O'nun kapısını çalmamız gerekmektedir. Çünkü inananlara yardım eden yalnız Allah'tır. Bu gerçek Kur'an'da şöyle beyan edilmektedir: "Müminlere yardım etmek de bize düşer (bize bir haktır)."³¹

Dua ederken falanın hakkı için demek iki yönden mahzurludur: Bu, Allah'tan başkasının adıyla yemin etmek ve o kişinin Allah'ın üzerinde hakkı olduğuna inanmak manasına gelir. Şu şekilde hareket etmenin bir sakıncası yoktur. Başta Rasulullah olmak üzere "ya Rabbi

³⁰Hanefî. Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye. 229-233; Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed en-Nesefî. Tebsiratü'l-edille fi usûliddin. Thk: Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, 2 cilt, (Ankara: Riâsetü'ş-Şuûni'd-Diniyye, 1425/2003.) II, 402-403; Fevzan, İânetü'l-Müstefid, 436; Ebu Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, Ravzatü't-talibin ve umdetü'l-müftin, el-Babü'l-Evvel Fî Hasais-i Resûlillah (s.a.s.), thk.Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), V,357; Vâdi'i, eş-Şefâatü, 1,7.

³¹Rûm 30/47.

sana her dua edenin hakkı için” diye dua edildiği zaman, bunun manası şudur: ya Rabbi şüphesiz sen o dua edene duasına cevap vereceğim diye vaatte bulundun, ben de dua edip isteyenler cümlesindenim, dualarında onlara katılıyorum, öyleyse benim duama da cevap ver. Dualarımızdaki vesilelerimizde böyle yapmak daha da uygundur.³²

Hız. Muhammed (s.a.s.) Allah'ın kulları, kulların da Allah üzerindeki hakları ile ilgili şöyle buyurmaktadır: “Binitine aldığı Muaz'a, Allah'ın kulları üzerindeki hakkını biliyor musun? Ben, Allah ve Rasulü daha iyi bilir dedim, Allah'ın onlar üzerindeki hakkı O'na ibadet etmeleri ve O'na asla bir şeyi ortak koşmamaları, buyurdular. Bunu yaptıkları takdirde kulların Allah üzerindeki hakları nedir biliyor musun? Ben, Allah ve Rasulü daha iyi bilir, dedim; Peygamberimiz, kulların Allah üzerindeki hakları onları azap etmemesidir, buyurdular.”³³

Yaratma konusunda Allah üzerinde bir zorunluluk olmadığı gibi, hiçbir şeyi yapmak da Allah'ın üzerine vacip değildir. Eğer nimet verirse ihsanıdır, cezalandırırsa da adaletindedir.³⁴ Şairine rastlayamadığımız ve bu manayı destekleyen bir şiirde şöyle denilmektedir:

كلا ولاسعي لديه ضائع	ما للعباد عليه حق واجب
فبفضله وهو الكريم السامع	إن عذبوا فبعدله أو نعموا

“Kullar için Allah üzerinde vacip bir hak yoktur; Haşa! O'nun yanında hiçbir şey zayı olmaz. Eğer azap ederse adaletiyledir; nimet verirse ihsanı ile. O işiten iyilikseverdir.”³⁵

³² Hanefî, Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye, 236-237.

³³ Buharî, Tevhid”, 1.

³⁴ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Salim Seyfeddin el-Âmidî. Ebkâru'l-Efkâr Fi Usûliddin. Thk: Ahmed Ferid el-Mezîdî, Birinci Baskı, 3 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.) III,270.

³⁵ Hanefî, Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye, 236.

Ancak bütün dualarımızda ve başkalarını vesile kılarak yukarıda mezkûr olan tarzda dua etmekte bir beis yoktur. Yani, “Allah’ım ben kulun ve Rasulün Hz. Muhammed’i vesile kılarak sana dua ediyorum, benim de duamı kabul et,” tarzında bir dua yapmakta bir zarar yoktur.

Hz. Peygamber’den (s.a.s.) çok önceleri mağaraya sığınan üç arkadaş hakkında Buhârî ve Müslim (sahihayn) de çok meşhur bir hadis bulunmaktadır. Bir taş mağaranın ağzını kapatmış, ne kadar uğraşılsa taşı yerinden oynatamayan bu üç kişi, halis ve salih amellerini zikrederek Allah’a tevessül ederler ve her biri şöyle der: “Eğer bu ameli senin yüzün hürmetine yaptıysam, içinde bulunduğumuz şu durumu aç.” Akabinde kaya açılır ve çıkıp kurtulurlar.³⁶

Hadiste zikredilen bu üç kişi yaptıkları salih amelleriyle Allah’a dua ederler; çünkü salih amel, kulun Allah’a vesile yaptığı şeylerin en üstünüdür. Çünkü Allah iman edip salih amel işleyenlere cevap vereceğine ve ihsanıyla daha da artıracığına söz vermiştir.³⁷

Allah kesin olarak verdiği sözü yerine getirendir.³⁸ Hz. Peygamber (s.a.s.) de şöyle buyurmaktadır: “Kıyamet günü şefaatime en layık olan insanlar, kalbinden katışıksız hâlis olarak “Allah’tan başka İlah mevcut değildir” diyen kimselerdir.”³⁹

Allah, Rasulü Muhammed’i kıyamet günü tevhid ehline umut kılmıştır. Onu daha önce de mealini verdiğimiz ayetle⁴⁰ sabit olan “makâm-ı mahmûd” derecesine yükseltmiş, şefaati uzma manasında olan bu makamla da Rasulullah’ı bütün peygamberlere üstün

³⁶ Buhârî, “İcârât”, 12.

³⁷ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, Tuhfetü’z-zâkirin, Bab Fî Âdabi’d-Duâî (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1405/1984), 53.

³⁸ Âl-i İmran 3/152.

³⁹ Buhârî, “İlim”, 33; Nesaî, “İlim”, 3.

⁴⁰ İsra 17/79

kılmıştır.⁴¹ Onun içindir ki, özellikle şefaati Hz. Peygamber'den (s.a.s.) başkası kullanma yetkisine sahip olmayacaktır.

5. Kur'an, Sünnet ve Kelam Ekollerinde Şefaati

Öncelikle şefaati konusu, "Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar."⁴² ayetinin ve daha sonra zikredeceğimiz onlarca ayetin içeriğine dahildir.⁴³

Allah, samimi bir kulun başkası için yaptığı duayı kabul eder veya ondan bir zararı def eder veya onun hatalarını bağışlar: bu durumlar ister dünya hayatında yaşayandan yaşayana, yaşayandan ölüye olsun veya kıyamet gününde olsun, kardeşin kardeşe duası Allah indinde bir nevi şefaattir. Allah'ın şefaati için ikram olarak kullarından bir kula ihsanda bulunması bir rahmettir.⁴⁴

Daha önce şefaati şümulü bakımından nevelerine ayırdık, şimdi de mekân itibariyle ele alacağız. Kur'an'daki şefaati ilgili ayetleri, dünyada şefaati ve ahirette şefaati olmak üzere iki kısma ayırarak inceleyebilir, bu incelemeleri hadislerle ve kelâmî görüşlerle de destekleyebiliriz.⁴⁵

5.1. Dünyada Şefaati

Dünyadaki şefaati de iki gruba ayırabiliriz.⁴⁶

⁴¹Mahmud Abdurrezzak, İsbatü's-şefâati li sahibi'l-makâmi'l-mahmûd (Kahire: Mişkâtü'r-Rudud ve't-Takibat, 1426/2005), 1/4.

⁴²Nisa 4/48

⁴³Abdurrahman Hasan Habenneki el-Mîdanî, el-Akîdetü'l-İslamiyyetü ve üsesüha, (Şam: Dâru'l-Kalem, 1418/1997), 568.

⁴⁴Mîdanî, el-Akîdetü'l-İslamiyye, 568.

⁴⁵ Abdülaziz Muhammed es-Selman, Muhtasaru'l-es'ileti ve'l-ecvibeti'l-usûliyyeti ale'l-akîdeti'l-vasitiyye, (Riyad: 1421/2000), 118.

⁴⁶ Hüseyin Çelik, "Kur'an'da Şefaati", Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3/1 (2015/1), 283.

5.1.1. Bir Hayra veya Şerre Vesile Olmak

Makalenin tanım kısımlarında da yer yer bahsettiğimiz bu madde Kur'an ve sünnette şöyle ifade edilmiştir:

“Kim iyi bir işe aracılık ederse onun da o işten bir nasibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onunda ondan bir payı olur. Allah her şeyin karşılığını vericidir.”⁴⁷

Beğavî tefsirinde, İbn Abbas'ın, şefaât-ı haseneyi insanların arasını ıslah etmek, şefaât-ı seyyieyi ise, insanların arasında laf götürüp getirerek aralarını bozmaktır, şeklinde tanımladığını nakletmiştir.⁴⁸

Sünnette ise şöyle ifade edilmektedir:” Kim güzel bir çığır açar ve onunla amel ederse, o şahıs için amelinin sevabı ve o yolla amel edenlerin sevabının eksiksiz bir misli o yolu açan içindir; kim de kötü bir çığır açar ve o yolla amel ederse, onun günahı ve o yolla amel edenlerin eksiksiz günahlarının bir misli o çığırı açan içindir.”⁴⁹

5.1.2. (Taştan-Ağaçtan Yapılan ve Tapılan) Putların Şefaati

Put, taş ve ağaçtan yapılan insan suretindeki cansız şekillere denilmektedir. Araştırma yapıldığı zaman cahiliye döneminde farklı bir inanç yapısı göze çarpar.⁵⁰ Kur'an bu ortamdan farklı şekillerde bahseder. Aynı zamanda bunlara eleştiriler getirir. Bu dönemi Ebâ-ecdad dini olan putperestlik dönemi olarak belirtmektedir. Cahiliye döneminin insanı putlara ayrı bir değer atfetmektedir. Bu değer sadece dünya hayatı ile ilgili değil, aynı zamanda putların ahirette de şefaât edecekleri inancıyla öbür dünyaya kadar uzanmaktadır. Putları hem

⁴⁷ en-Nisa 4/85.

⁴⁸ Ebu Muhammed b. Hüseyin b. Mes'ud el-Beğavî, Tefsiru'l-Beğavî, (Dâru't-Tayyibe, 1417/1997), 2/256.

⁴⁹ Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbnü Mace. Mukaddime, 14, hadis no: 203, thk: Muhammed Fuad Abdülbaki, 5 Cilt, (İstanbul: Çağrı yayınları, 1401/1981.) I, 74.

⁵⁰ Çelik, “Kur'an'da Şefâat”, 286.

dünyada hem de ahirette Allah'a eş tutmaktadırlar.⁵¹ Bununla ilgili şu ayetleri zikredebiliriz:

“Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: Bunlar, Allah katında bizim şefaathçilerimizdir, diyorlar.”⁵²

Allah, ahirette katında yapacakları şefaathlerinin fayda vereceğini zannederek Allah'la beraber putlara tapan müşrikleri reddetmektedir. Allah ayette putların ne zarar ne fayda vereceklerini ne de ahirette şefaath edeceklerini haber vermektedir.⁵³ Bundan dolayı Allah, “De ki: “Siz Allah'a göklerde ve yerde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?”⁵⁴ buyurmaktadır. Yani siz Allah'a, göklerde ve yerde olmayan bir şeyin haberini mi iletiyorsunuz?”⁵⁵

“Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geleceksiniz ve (dünyada) size verdiğimiz şeyleri arkanızda bırakacaksınız. Yaratılışınızda ortaklarımız sandığımız şefaathçilerinizi de yanınızda göremeyeceğiz. Andolsun, aranız açılmış ve (tanrı) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir.”⁵⁶

Cenâb-ı Hak bu ayetle putperest kafirleri paylamakta ve onları sonsuz pişmanlığa sevk etmektedir. Çünkü putperestler dünya hayatında iken bütün çaba ve gayretlerini iki şeyi elde etmek için harcadılar: birincisi, mal ve makam- mevki, ikincisi şan-şeref elde etmek için. Onlar, kıyamet günü Allah katında putların şefaath edeceklerine inandıkları için putlara tapmışlardır. Ancak kıyamet günü

⁵¹ Selman, Muhtaru'l-es'ile, 119.

⁵² Yunus 10/18

⁵³ Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Muhtasar Tefsir-i İbn-i Kesir, İhtisar ve thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Beyrut: Dâru'l-Kur'an'î'l-Kerim, 1402/1981), 2/188.

⁵⁴ Yunus 10/18

⁵⁵ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galip et-Taberî, Câmiu'l-beyan fî te'vili'l-Kur'an. Thk: Ahmed Muhammed Şakir (Müessesetü'r-Risale, 1420/2000), 15/46; Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nisâbü'rî, el-Keşf ve'l-beyan, thk. Ebû Muhammed b. Aşûr (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabiyy, 1422/2002), 5/125.

⁵⁶ En'am 6/94

o mallar baki kalmayacak, taptıkları putlardan hiçbirini onlara Allah indinde şefaata de etmeyecektir; çünkü sıvışıp gitmişlerdir. Böylece her şeyden mahrum tek başlarına kalacaklar.⁵⁷

Ayetlerde ilk olarak putperestlere karşı yapılan hitaplarda paylama, azarlama, şoke etme, çaresi olmayan bir pişmanlığa sevk etme göze çarpmaktadır. Çünkü ayetlerdeki makam aslında tehdit makamıdır.⁵⁸

“Sonra onlara: Allah’ı bırakıp da koştüğünüz ortaklar nerededir? denilecek. Onlar da: Bizden uzaklaştılar, zaten biz önceleri hiçbir şeye tapmıyorduk, diyecekler. İşte Allah kafirleri böyle şaşırtır.”⁵⁹

Putperestler Allah’a eş ve denk tuttıkları putlarının onları bırakıp sıvışıp gittiklerini itiraf ederler,⁶⁰ putları tarafından en ufak bir yardım ve fayda görmeyip terke uğradıklarında, en büyük pişmanlıklarını “Ey Rabbimiz biz şirk koşmuyorduk” diyerek gösterecekler.⁶¹

5.2. Ahirette Şefaata

Müslümanlar olarak şefaata kelimesini duyduğumuz zaman, ilk olarak ahirette yapılacak olan şefaata aklımıza gelmektedir. Ahirette şefaatin var olup olmadığı ile ilgili delil olarak ele alınan ayetleri âlimler birbirlerinden farklı izah etmişlerdir. Biz de bu ayetleri ve kelâmî görüşleri aşağıya almak istiyoruz.

⁵⁷ Fahreddin Muhammed b.Ömer b. Hüseyin er-Râzî, Mefatihü'l-Gayb, (Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1434/2014), 1/1836.

⁵⁸ İbn Kesîr, Tefsir, 10/477.

⁵⁹ Gafir (Mümin) 40/73-74

⁶⁰ Muhammed b. Muhammed Ebussuud el-Amâdî. İrşadü akli's-selim, İla Mezaya'l-Kur'an'i'l-Kerim. 9 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabiyye, TS.) 3/226.

⁶¹ İbn Âşûr, et-Tahrir ve't-tenvir, 14/73.

5.2.1. Ahirette Şefaath Yoktur Diyenlerin Delilleri:

Mu'tezile ve Hâricîler, büyük günah işleyenler hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.s) ve başkalarının şefaathlerini inkâr ederler ve şefaathin iptalini isterler. Bazı Mu'tezililer ise, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Müminlerin derecelerinin yükselmesi için bir ihsan olarak şefaath etmesini kabul etmektedirler.⁶² Kur'an'da, "Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaathçisi vardır."⁶³ buyurulmaktadır. Mu'tezilenin ekserisi bu ayet hakkında kesinlikle şefaathin olmadığına delil kabul etmişlerdir. Ancak aksini savunanlar ise, itaat edilecek, sözü dinlenecek vasıfta bir şefaathçi yok, ama normal şefaathçi vardır, demektedirler.⁶⁴ Mu'tezilenin şefaathi kökünden ret ve inkâr etmediği gerçeği *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse* adlı Kadî Abdülcebbar'a ait eserde mevcuttur. Onlar "şefaath sadece tevbe eden müminler içindir," derken Mürcie bu fikre karşı çıkar ve şefaathin namaz ehlinden namaz kılan fasıklar için olduğunu söylerler. Bu konuda sözün özü şudur: Hz. Peygamber'in ümmetine şefaath edeceğinin sabit olduğu hususunda ümmetin arasında ihtilaf yoktur. İhtilaf şefaathin kimler için yapılacağı konusundadır.⁶⁵

Ebû Hâşim'in kabul ettiği bir görüşe göre, affetmede olduğu gibi, günah işleyenin gûnahta ısrarına rağmen, onun için şefaath hasendir, daha iyidir. Abdülcebbar, tevbe etmeden fasık olarak ölen kişilere şefaath etmenin doğru olmadığını söylemektedir. Genelde Mu'tezile mezhebinde bu fikrin kabul gördüğü kanaatine varılmıştır. "Bunun delillerinden olarak şu ayetleri zikredebiliriz: "O günden korkun ki, hiçbir nefis başkasına bir şey ödeyemez."⁶⁶ Diğer bir delil

⁶² Ebu'l-Hasen b. Ali b. İsmail el-Eş'arî. Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafü'l-Musallin. Thk: Ahmed Câd, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1430/2009.) 271; Ebu Mansur Abdülkahir b. Tahir el-Bağdâdî. Usûlüddin. Birinci baskı, (Beyrut: Dâru'l-Medine, 1346/1928.) 244.

⁶³ Ğafir (Mümin) 40/18.

⁶⁴ Râzî, Fahreddin. Mefatihü'l-Ğayb, 13/320.

⁶⁵ Kadî Abdülcebbar, Şerhu'l-usûli'l-hamse, 2/604.

⁶⁶ Bakara 2/48-123.

ise: “Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaatchisi vardır.”⁶⁷ ayetidir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber’in zalimler için şefaatchi olmasını kesin olarak nefyetti. Eğer Hz. Peygamber zalimlere şefaatchi edici olsaydı, onlardan daha kıymetli ve değerli olmazdı. Zalimler için şefaatin olmadığını ve şefaatin onlardan azabı da kaldırmayacağını, şayet kaldırsaydı o zaman şefaatchi zalimlere de fayda verecekti ki, bu da ayete zıttır.⁶⁸ “Cehennemde olanı sen mi kurtaracaksın?”⁶⁹ “Allah rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaatchi etmezler.”⁷⁰ ayetleri buna işaret etmektedir. Kâdî Abdülcebbar şefaatin faydası gibi konulardan söz ederek şöyle bir özet yapar: “Şefaatchi, şefaatchi edenin rütbesinin, şefaatchi olunanın rütbesinden daha yüksek olduğuna delalet etmektedir.”⁷¹ Çünkü Ehl-i Sünnet şefaatchi Peygamberler ve Allah katında seçkin kullar derecelerine göre yapacaktır, demektedirler.⁷²

Büyük günahların işlenmesi sebebiyle cehennemde ebedî kalınacağı fikrini kabul eden Mu'tezile'ye, Hâricîler'e ve Kaderiyye'ye göre küçük günahlardan ötürü azap gerçekleşmez, kâfirlerin ise şefaatchiyle affedilmesi mümkün değildir. Bu görüşlere göre Kur'an'la hadislerin ilâhî lütuf çerçevesinde beyan ettiği birçok bağışlama müjdeleri ortadan kalkmakta, ilim ehlinin Allah'a ve rahmetine yönelik fitrî ümitleri suya düşmekte, ayrıca Hz. Peygamber'in şefaatchisine ümit bağlamış Müslümanların duası geçersiz hale gelmektedir.⁷³

Mu'tezile ve Hâricîler'de cehenneme girmek kavramı kafir ve günah işleyen Müslüman ayrımı yapılmaksızın genel ifade edilir. Yani cehenneme giren oradan bir daha asla çıkamaz.⁷⁴ İman, tasdik, ikrar

⁶⁷ Mü'min 40/18.

⁶⁸ Zemahşeri, el-Keşşâf, 4/162.

⁶⁹ Zümer 39/19.

⁷⁰ Enbiya 21/28.

⁷¹ Kâdî Abdülcebbar, Şerhu'l-usûli'l-hamse, 2/606.

⁷² Bağdâdî. Usûlüddin. 244.

⁷³ Ebu Mansur Muhammed b. Muhmmmed b. Mahmud el-Mâtürîdî. Kitabü't-Tevhid.

Thk: Fethullah Huleyf, (İstanbul: Elif Ofset, 1400/1979.) 365-366.

⁷⁴ Eş'arî. Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafü'l-Musallin. 271.

ve amelden müteşekkil olarak gören Hâricîler'e ve Mu'tezile'ye göre fasık, mümin değildir. Hâricîler'e göre kâfir, Mu'tezile'ye göre iman ile küfür arası bir mertebededir (fısk mertebesi). Tевbe etmeden ölürse ebedî cehennemlik, tevbe ederse mümin olur.⁷⁵

Aşağıda zikredeceğimiz ayetler şefaatin olmadığına dair ileri sürülen delillerdir:

“Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemede bulunamaz: hiç kimseden şefaah kabul olunmaz, fidiye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz.”⁷⁶

“Ve bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkası namına bir şey ödeyemez, kimseden fidiye kabul edilmez, hiç kimseye şefaah fayda vermez. Onlar hiçbir yardım da görmezler.”⁷⁷

Akrabası da olsa hiçbir nefis başka bir nefsin günahını yüklenmez.⁷⁸ Onun adına hiçbir hukuku ödeyemez.⁷⁹ Çünkü⁸⁰ “O gün herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır.⁸¹ Aynı günün dehşeti şu ayette de beyan edilmektedir: “Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evladı ne evladın babası namına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin.”⁸² İbn Kesîr'in tefsirinde beyan ettiğine göre ne baba ne evlat hiçbir şeyle yekdiğerinden müstağni değildirler; birbirlerine hiçbir konuda yardımcı olamazlar. Bu en belîğ makamdır. Bunun da ötesinde hiçbir yakının akrabalığı, hiçbir makam, mevki ve şeref sahibinin şefaati, dünya dolusu altını fidiye olarak verseler bile, kafirlere ve günahkarlara fayda vermez.⁸³ Bu

⁷⁵ Saim Kılavuz. Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş. 25. Baskı, editör: Hüseyin Kahraman, (İstanbul:1438/2016.) 67.

⁷⁶ Bakara 2/48.

⁷⁷ Bakara 2/123

⁷⁸ Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed b. Tahir İbn Âşûr, et-Tahrir ve't-tenvir. 30 Cüz, (Tunus: Dâru't-Tunisiyye, 1405/1984.) 20/436.

⁷⁹ Ebüssuûd, İrşadü akli's-selim, İla Mezaya'l-Kur'an'i'l-Kerim. 1/99.

⁸⁰ İbn Kesîr, Tefsir, 1/300.

⁸¹ Abese 80/37

⁸² Lokman 31/33

⁸³ İbn Kesîr, Tefsir, 1/256.

halde olan hiçbir nefis diğer bir nefse yardımcı olamaz; bu anlamın bütün nefislere şümulü vardır, zira “nefsün” kelimesi nekre bir kelime olduğundan ötürü her nefsi içine alır.⁸⁴

Ayette “Hiçbir kimse kimseden yana bir şey ödeyemez.” Şeklinde buyrulması, ahirette günahkarlara şefaatin olmadığına delildir. Eğer azabı hak etmiş bir günahkârdan azabı kaldırma konusunda şefaatin bir etkisi olsaydı, o zaman bir nefsin başka bir nefisten bir şeyi kaldırması caiz olurdu ki o zaman ayete zıt olurdu. Ayet hiçbir kimsenin başka bir kimse için herhangi bir ödeme yapamayacağını ve şefaata de edemeyeceğini ifade etmektedir.

“Ey İman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve kayırma (şefaata) bulunmayan gün (kıyamet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Gerçekleri inkâr edenler elbette zalimlerdir.”⁸⁵

Kıyamet günü ayette zikredilen alışveriş, dostluk ve şefaata gibi kavramlar olmayacaktır. Bu kavramların olmadığı fikri bütün nefisleri içine alan bir şümul göstermektedir. Ancak Vâhidî önce böyle bir genelleme yapıyor, sonra da bu genellemeyi daraltıyor ve “Gerçekleri inkâr edenler elbette zalimlerdir” ayetin sonunu delil getirerek dostluk ve şefaatin olmayacağını sadece Allah’a karşı gelen kafirlere teşmil etmektedir.⁸⁶

Kıyamet günü dünya hayatında yapılan hataların, haksızlıkların telâfisine güç yetmez; o gün alışveriş ilişkisi bitmiştir, dolayısıyla hiçbir şeyin faydası olmaz; azaptan kurtaracak fidye imkânı yoktur, o gün müsamaha gösterecek ve yardım edecek bir dost yoktur; o gün şefaata de yoktur. Bey’, hullet ve şefaata kelimesininin

⁸⁴ Şihabüddin Mahmud b. Abdillâh el-Âlûsî, Rûhu’l-meânî fî tefsiri’l- Kur’an’i’l- Kerim, (Beyrut: Dâru’l-İhyai’t-Türasi’l-Arabî, 1414/1994), 21/500.

⁸⁵ Bakara 2/254

⁸⁶ Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Mettûyî el-Vâhidî, el-Veciz fî tefsiri’l-Kitabi’l-Kur’an’i’l-Azîz, thk.Adnan Davûdî (Beyrut:Dâru’l-Kalem, 1415/1995), 1/261.

ötreli okunması, ayetin içeriğini tamim içindir.⁸⁷ Ancak kurra'dan İbn-i Kesîr, Ebu Amr'ın, Yakup'un, Bey' ve hullet kelimelerini olumsuzluğun herkese şamil olması için aslına uygun olarak üstün hareke ile okurlar.⁸⁸ “İzni olmadan O'nun katında kim şefaata edebilir?”

O'nun izni olmadan şefaata edecekler çaresiz kalırlar.⁸⁹ Bu cümlelerin ağırlığı kendi içindedir; çünkü olumsuzluktan sonra istisna edatının gelmesi, “من” soru edatının hem inkâr hem de nefiyde kullanıldığı bir ifadesidir ki, Allah dilemezse, bu cümleye muhatap olabilmek için cesaret bile yetmez.⁹⁰ Çünkü bu ayet Allah'ın melekût alemlerinin ve O'nun kibriyasının bir açıklamasıdır. O'nun izni olmadan ne bir nebi ne de bir melek asla konuşamaz.⁹¹ “Ruh (Cebrail) ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahman'ın izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar, konuşan da doğruyu söyler.”⁹²

Dünyada olduğu gibi, ahiretteki tesir alanı da tamamen Allah'a ait olduğu için ne şefaata ne de başka bir şeyle hiç kimse Allah'ın iradesini etkileyemez, değiştiremez.⁹³ Değil konuşma, Allah izin vermeden kimse şefaata etme cesaretini gösteremez; çünkü bu O'nun Azamet, Celal ve Kibriya'sının beyanıdır.⁹⁴ Hiç kimse o alana yaklaşamaz.

“Artık şefaatchilerin şefaati onlara fayda vermez.”⁹⁵

Allah Uluhiyetini, Rubûbiyetini inkâr etmeyi ve O'na şirk koşmayı affetmek olan “şefaatu'l-gufrân”ı asla kabul etmez, yani

⁸⁷ Ebüssuûd, İrşadü akli's-selim, İla Mezaya'l-Kur'an'i'l-Kerim. 1/247.

⁸⁸ Nureddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydavî, Envaru't-tenzil ve esraru't-te'vil, (Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.), 1/551.

⁸⁹ Muhammed b. İdris eş-Şâfî, Ahkamü'l-Kur'an, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1400/1979), 2/181.

⁹⁰ İbn Âşûr, et-Tahrir ve't-tenvir, 3/21.

⁹¹ Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil ve uyuni'l-akavil fi vücuhî't-te'vil, (Mekke: 535/1143), 1/225.

⁹² Nebe' 78/38

⁹³ Ebüssuûd, İrşadü akli's-selim, İla Mezaya'l-Kur'an'i'l-Kerim. 1/248.

⁹⁴ Sâbü'nî, Safvetü't-Tefasir, 1/101.

⁹⁵ Müddessir 74/48

şirkte şefaati kullanılmaz. Allah bu kabilden olduğu zaman, Kur'an'da birçok ayette şefaati kabul etmeyeceğini kesinlikle ilan etmiştir.⁹⁶ Şu ayet bu cümledendir:

“Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o anda dehşet içinde yutkunurken yürekleri ağızlarına gelmiştir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaatchisi vardır.”⁹⁷

Geçen ayetlere göre o günkü pozisyon son derece sıkıntılıdır. Korkudan yürekleri ağızlarına gelmiş ne çıkıyor ne geri makamına dönüyor. Tam bu hengamede onları bu pozisyondan kurtaracak ne bir dost ne de sözü dinlenir bir şefaatchi vardır. O gün Allah'ın huzurunda hiç kimse konuşamayacak gerçeği düşünüldüğünde, demek ki hiç kimseye şefaati yapılmayacak ve hiç kimseyi azaptan kurtarmayacak.⁹⁸ Âlûsî (ö.1270/1854) ise burada şefaatten mahrum olanların kafirler olduğunu söylemektedir.⁹⁹ Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) müthiş bir kıyasla ayetlerin ifade ettiği mananın şümül alanını belirlemiştir: kıyamet günü şefaatin ve dostluğun olmayışının sebepleri vardır. Önemli olan sebebin hususiyeti değil, lafzın umumi oluşundaki önemli noktadır. O da şudur: özel sebeple mananın yaygınlığını tahsis etmekle edna bir delil kâfi gelir. Böylece şefaatin vacip olduğuna delalet eden çok sayıda delil ortaya çıktığı zaman, şefaati şunlara var, şunlara yok şeklinde tahsis edilir, yani bütün zalimleri içine almaz. “Zalimler için ne bir yakın dost ne de itaat olunacak bir şefaatchi vardır.” Ayette cüzî olumsuzluk vardır, her zalime aynı azap yoktur. Bu ayet *للظالمين حميم وشفيع* sözümüzün zıddıdır; fakat *للظالمين حميم وشفيع* sözümüz *كلىة موجبة* külli olumludur; külli olumlunun zıddı ise *سالية جزئية* cüzî olumsuzdur ki, bu her zalim için şefaatchi ve dost yoktur demek değildir.¹⁰⁰

⁹⁶ Midanî, el-Akîdetü'l-İslamiyye, 569.

⁹⁷ Ğafîr (Mü'min) 40/18

⁹⁸ İbn Kesîr, Tefsir, 7/134.

⁹⁹ Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, 20/290.

¹⁰⁰ Râzî, Fahreddin. Mefatihü'l-Ğayb, 2/92.

Hangi ayette geçerse geçsin ولا خلة ولا شفاعة kelimeleri bütün şefaath çeşitlerinin nefyini iktiza etmektedir. Dost ve şefaathçi olmadığı, “Kendisinde alışveriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün (kıyamet) gelmeden önce,” ayetinde açıkça görülmektedir. Râzî de aynı görüşte olduğu için, bu ayette bütün şefaath çeşitleri nefy olunmuştur, demektedir. Kıyamet günü şefaath ve dostluğun olmamasının bir hayli sebepleri vardır; birincisi, herkes o gün kendi nefsi ile meşguldür, başkasına bakacak durum ve konumda değildir. “O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır.”¹⁰¹ İkincisi, O gün çok şiddetli korku herkese galiptir. “Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unuttur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değildirler, fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir.”¹⁰² Üçüncüsü, dünyada Küfür ve fiske yolunu açan herkes o gün birbirlerine kızar ve düşman olur.¹⁰³

Aşağıya alacağımız şu hadisler de şefaatin olmayacağına delalet etmektedir:

Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.s.) bir mezarlıktan geçerken onlara selam verir ve keşke kardeşlerimi görseydim, der. Bunun üzerine ashabı: “Biz senin kardeşlerin değil miyiz” dediklerinde “sizler benim ashabımsınız. Benim kardeşlerim henüz gelmediler” der. “Onları nasıl tanıyacaksınız” dediklerinde: “sizden birinin atları olsa fakat onların içerisinden bazılarının ayakları alalı ve alınları sakar olsa onları tanımaz mı?” dediğinde “Tabi ki tanır” demeleri üzerine: “Onlar kıyamet günü abdest azaları parlayarak gelecekler. Ben de onları oradan tanıyacağım. Bazı insanları havuzumdan uzaklaştıracaklar; ben de getirin onları diyeceğim.” Bana: “Onlar senden sonra (dinlerini,

¹⁰¹ Abese 80/37

¹⁰² Hacc 22/2

¹⁰³ Râzî, Fahreddin. Mefatihü'l-Ğayb, 2/83; 3/439.

yaşantılarını) değiştirdiler.” diyecekler. Ben de: “فسحفا فسحفا” uzak olsunlar (cehenneme kadar yolu var)” diyeceğim.¹⁰⁴

Bu hadise göre “uzak olsunlar” diyen ve havz-ı kevserinden su içmelerine imkân vermeyen Hz. Peygamber o vasıftaki insanlara şefaathetmeyecek demektir.

Hiz. Peygamber (s.a.s.) Ka’b b. Ucre’ye “Ey Ka’b, seni sefihlerin idareciliğinden Allah’a sığındırırım. Yakında sefihler idareci olacaklar. Kim onlara zulümlerinde yardım eder, yalanlarını tasdik ederse, o benden, ben de ondan değilim ve o kimse kıyamet günü havuzuma yaklaştırılmaz. Ama kim de onların huzurlarına girmez, onlara zulümlerinde yardım etmez ve yalanlarını tasdik etmezse o benden, ben de ondanım ve o kimse kıyamet gününde havuzuma yaklaştırılacaktır. Ey Ka’b, namaz yakınlıktır, oruç kalkandır, sadaka suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları söndürür. Ey Ka’b, haramdan beslenerek büyüyen et cennete giremez.”¹⁰⁵

Bu hadiste de aynı şeyleri söyleyebiliriz: “Ben ondan o da benden değildir” sözünün hakkında söylendiği kimseye şefaathet edilmeyeceği açıktır.

Ebu Hüreyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hiz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: “Kıyamet günü omuzunda meleyen koyunla biri gelir ve: “Yâ Rasûlallah, beni bundan kurtar” diye yardım ister. Hiz. Peygamber de: Sana söylediğim hiçbir konuda senden hiçbir şeyi kaldırmaya mâlik değilim” der.¹⁰⁶

Yine Ebu Hüreyre’den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “(Önce) en yakın akrabamı uyar.”¹⁰⁷ ayeti indiğinde, Hiz. Peygamber (s.a.s.) Kureyş’i çağırdı, herkes toplandı ve Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: Ey Ka’b b. Lüey oğulları, canınızı (kendinizi) ateşten

¹⁰⁴ Müslim, “Taharet”, 39.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, thk. Şuayb Arnavut vd. (Müessesetü’r-Risâle, 1420/1999), 3/321 (No.14494).

¹⁰⁶ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 189.

¹⁰⁷ Şuarâ 26/214

kurtarınız. Ey Mürre b. Ka'b oğulları, canınızı ateşten kurtarınız. Ey Abdi Şems oğulları, canınızı ateşten kurtarınız. Ey Abdi Menaf oğulları, canınızı ateşten kurtarınız. Ey Beni Hâşim oğulları, canınızı ateşten kurtarınız. Ey Abdülmuttalip oğulları, canınızı ateşten kurtarınız. Ey Fâtıma, canını ateşten kurtar. Çünkü ben Allah'ın sizin için irade ettiği bir sıkıntıyı defetme kudretine sahip değilim.”¹⁰⁸

Hadislerdeki ifadeler şefaatin imkânsızlığına işaret etmektedir.

Buraya kadar şefaatin olmadığına dair ileri sürülen delillerin, yorumların hepsi, şfaat yoktur diyenlerin görüşleridir.

5.2.2. Ahirette Şfaat Vardır Diyenlerin Delilleri

Şfaat yoktur diyenlerin yorum ve delillerini zikrettikten sonra, şimdi de şefaati kabul edenlerin yorum ve delillerine bakmak istiyoruz. Aslında şfaat yoktur diyenler de şfaat vardır diyenler de aynı ayetleri kendi yorumlarına göre delil getirmişlerdir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâati oluşturan Eş'arî ve Mâtürîdî okullarının şfaat hakkındaki görüşleri aynıdır. Hz. Peygamber'in büyük günah işleyenler hakkındaki şfaatini kabul etmektedirler. Fakat Allah izin vermeden ve bir sınır getirilmeden kimsenin şfaatini kabul etmeyeceğini de bilmektedirler.¹⁰⁹ Eş'arî “Makalatü'l-İslamiyyin” adlı eserinde, “Şüphesiz ki Allah O'nu birleyen kible ehlini cehennem ateşinden çıkaracaktır, onlar orada ebedî kalmayacaklardır, demektedir.”¹¹⁰ Mâtürîdî de ‘Kitabü't-Tevhid’ adlı eserinde aynı şeyleri söylüyor. Ve bu, “Arşı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler: Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından kuru! (Derler). Rabbimiz! Onları da onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da kendilerine vadettiğin Adn cennetlerine koy. Bir de

¹⁰⁸ Müslim, “İman”, 348.

¹⁰⁹ Hanefi. Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye. 235.

¹¹⁰ Eş'arî. Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafü'l-Müslimin. 271.

onları her türlü kötülüklerden koru. O gün sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki onu rahmetine mazhar etmiş olursun.”¹¹¹ Dua ayetlerinde sözü edilen vasıflara sahip bulunan kimseye meleklerin dua edeceğini ve böylesine, sâdır olabilecek hata ve günahlarından dolayı şefaata edileceğini benimseriz. Şefaatin sebebi ayette zikredilen iyi fiiller değil, sadece Allah’ın lütfudur.¹¹²

Şefaata meselesi hakikatte birinci meseledir. Allah’ın, büyük günah sahibini rahmet ve ihsanı ile bağışlamasının caiz olmasından dolayı affedilmenin hikmet tahtında olduğunu anlıyoruz. Allah’ın günahkarı affetmesi caiz olunca, rasullerin ve nebilerin şefaatiyle de günahkarların bağışlanmaları caiz olur. Ayrıca günahkarların baba, evlat, akraba, üstat ve öğrencilerden Allah katında seçkin kimselerin şefaatiyle bağışlanmaları da caiz olmaktadır.¹¹³

Şefaata vardır diyenlerin delil getirdikleri ayetleri aşağıya alıyoruz:

“Artık şefaatchilerin şefaati onlara fayda vermez.”¹¹⁴ Şeklindeki bütün ayetler aslında şefaatin varlığının delilidir. Şüphesiz bu kelamın üslubu şefaatin sabit olduğuna delalet etmektedir. Onun içindir ki Sadettin Taftâzânî (ö.792/ 1371) bu ayeti ve emsallerini şefaatin varlığına delil olarak getirmektedir. Yoksa maksat sadece onların acıklı hallerini ve şefaatin onlara fayda vermeyeceğini nazara vermek için değildir. Kâfirlerle ilgili olan bu hüküm Müslümanların büyük günah işleyenlerine şamil değildir, aksi takdirde ayetlerin içeriğine ve Hz. Muhammed’in (s.a.s.) “Şefaatin ümmetimden büyük günah işleyenleredir.”¹¹⁵ Hadisine zıt olurdu.¹¹⁶

¹¹¹ Ğafir (Mümin) 40/7-9.

¹¹² Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Matürîdî. Kitabü’t-Tevhid. Thk:Fethullah Huleyf, (İstanbul: Elif Ofset,1400/1979.) 366-367.

¹¹³ Neseî. Tebsiratü’l-Edille Fî usûliddin. II,397.

¹¹⁴ Müddessir 74/48

¹¹⁵ İbn Mâce, “Zikri’ş-Şefâa”, 37; Tirmizî, “Sıfatü’ş-Şefea”, 11.

¹¹⁶ Teftâzânî, Şerhu’l-Akâidi’n-Nesefiyye, 182.

Genel olarak ayetlerde geçen zalim kavramı tefsirciler tarafından kâfir ve münafık kelimeleriyle tefsir edilmiştir. “Ey iman edenler! Kendisinde artık alışveriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün (kıyamet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Gerçekleri inkâr edenler elbette zalimlerdir.”¹¹⁷

“Yaptığınız her harcamayı ve adadığınız her adağı muhakkak Allah bilir. Zalimler için hiç yardımcı yoktur.”¹¹⁸ İbn Aşûr zalim kelimesini kâfir ve münafık kelimeleriyle tefsir etmiştir.¹¹⁹ Ebu'l-Muin en-Nesefî (ö.508/1115) zalim kelimesi ancak kâfir için kullanılır, çünkü o kendinde asla adalet olmayan mutlak zalimdir. Kendisinde iman ve salih amel bulunan mümine gelince, ona mutlak surette zalim denilmez.¹²⁰ Keşşâf ise aynı ayetler hakkında daha farklı bir görüş ortaya koymuş ve şöyle demiştir: şefaatchiler Allah'ın evliyası ve dostlarıdır; bu yüzden de ancak Allah'ın sevdiği ve razı olduğu kullarını sever ve razı olurlar. Allah zalimleri sevmiyor; buna dayanarak Allah dostları da onları sevmiyor, sevlmeye layık olmadıkları için de onlara yardım ve şefaet etmezler. “Allah rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaet etmezler.”¹²¹ ayeti, Keşşâf'ın yorumunun kaynağıdır. Bu yorumlar onların içinde buldukları sıkıntının şiddetini ortaya koyan bir zeyldir.¹²² Çünkü Allah şefaati samimi kulları için öngörür, şefaet edecek olana izin vermesi, şefaet edilecek olandan da razı olması,¹²³ şefaet edecek olanın gücünün yetmesi, şefaet edilecek olanın da Müslüman olması şartları bu husus için önem arz etmektedir.¹²⁴ Daha önce de söylediğimiz gibi günahların bağışlanması, ister Allah'ın rahmet ve mağfireti ile, ister

¹¹⁷ Bakara 2/254

¹¹⁸ Bakara 2/270

¹¹⁹ İbn Aşûr, et-Tahrir ve't-Tenvir, 4/176.

¹²⁰ Nesefî, Tebsıratü'l-edille fi'd-din, 2/399.

¹²¹ Enbiya 21/28

¹²² Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, 3/372.

¹²³ Selman, Muhtasarü'l-es'ileti, 118.

¹²⁴ Vâdî, eş-Şefâatü, 12-13.

şefaata yoluyla olsun Allah'ın ihsanı içinde mütalaa edilir, dilerse kabul eder, dilerse kabul etmez.¹²⁵

“İzni olmadan O'nun katında kim şefaata edebilir?”¹²⁶ ayetindeki istisna gösteriyor ki, Allah tarafından birilerine şefaata etme izni, bazılarında da şefaata edilme izni verilecektir. Allah'a şirk koşulmadığı takdirde şefaatin kabul edilmesi Allah'ın meşietine bağlıdır, dilerse kabul eder, dilerse reddeder.¹²⁷ “Takva sahiplerini heyet halinde çok merhametli olan Allah'ın huzurunda topladığımız, günahkârları da susuz olarak cehenneme sürdüğümüz gün, Rahman nezdinde söz ve izin alandan başkalarının şefaata güçleri yetmeyecektir.”¹²⁸

Kıyamet günü şefaata, ancak Allah'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimselerden olursa fayda verecektir.¹²⁹“O gün, Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.”¹³⁰.Kur'an'da bu gerçeği ifade eden çok sayıda ayet vardır.¹³¹

“Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafîle olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.”¹³² Ve “Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın.”¹³³

İsra 79. ayette geçen makam-ı mahmûdun ne olduğu Hz. Peygamber'e sorulmuş, o da “şefaattir”, buyurmuştur.¹³⁴

Müfessirlerin çoğunluğu da makâm-ı mahmûddan maksadın şefaata makamı olduğunu söylemişlerdir. Şefaata etmesi için birinci

¹²⁵ Mîdanî, Akidetü'l-İslamiyye, 570.

¹²⁶ Bakara 2/255

¹²⁷ Mîdanî, Akidetü'l-İslamiyye, 569.

¹²⁸ Meryem 19/85-87

¹²⁹ Mâtürîdî, Kitabü't-Tevhid, 366; Mîdanî, Akidetü'l-İslamiyye, 569.

¹³⁰ Tâ Hâ 20/109

¹³¹ Yunus 10/3; Sebe 34/23; Zuhuruf 43/86; Necm 53/26.

¹³² İsra 17/79

¹³³ Duhâ 93/5

¹³⁴ Tirmizî, “Tefsiru'l-Kur'an”, 18.

derecede izin verilen Hz. Muhammed'dir. Bunun içindir ki şefaatin Hz. Peygamber'imiz için ilmen ispat edilmesi Ehl-i Sünnet itikadında bir esas olmuştur.¹³⁵ Esasında makâm-ı mahmûd sadece Hz. Muhammed'e ait olan Şefaati-ı uzmâ'dır.¹³⁶ Azabı kaldıracak güçte bir şefaattir.¹³⁷ Duha suresi 5. ayette açıkça gösteriyor ki, vermek ve hoşnut olmak ahirete mütealliktir, bu da olsa olsa onu en çok sevindirecek olan ümmeti adına yapacağı şefaattir.¹³⁸

*Hz. İsa, "Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin" dedi.*¹³⁹

Hz. İbrahim (a.s.) de "*Çünkü, onlar (putlar), insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular, Rabbim. Şimdi kim bana uyarırsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin.*"¹⁴⁰ Şeklinde dua etmişti.

Birinci ayet hakkında Râzî, peygamberlerin kavimleri hakkındaki duası ile ilgili şöyle demektedir: "İsa (a.s) bunu ya kâfirler hakkında ya itaatkâr Müslüman hakkında ya küçük günah işleyen Müslüman hakkında, ya tevbe ettikten sonra büyük günah işleyen Müslüman hakkında, ya tevbe etmeden önce büyük günah işleyen Müslüman hakkında söylemiş olabilir. Birincisi batıldır. Çünkü kâfir biri için: "*Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin*" demek yakışmaz, uygun düşmez. İki, üç ve dördüncüsü de batıldır. Çünkü itaatkâr bir Müslüman, küçük günah işleyen bir Müslüman veya büyük günah işledikten sonra tevbe eden bir mümin için de böyle demek caiz değildir. Geriye sadece büyük günah işleyen ama tevbe etmeyen

¹³⁵ İbn Âşûr, et-Tahrir ve't-Tenvir, 3/16.

¹³⁶ İbn Kesîr, Tefsir, 4/152; İbn Âşûr, et-Tahrir ve't-Tenvir, 15/185.

¹³⁷ Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, thk. Yusuf el-Ğuş (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1412/1991), 2/345; İbn Kesîr, Tefsir 10/110.

¹³⁸ Râzî, Fahreddin. Mefatihü'l-Ğayb, 1/ 420.

¹³⁹ Maide 5/118

¹⁴⁰ İbrahim 14/36

Müslüman kimse kalıyor. Bu sözü İsa (a.s.) onlar için söylemiştir. Bu şefaata İsa (a.s.) için oluyorsa Hz. Muhammed (s.a.s.) için de olur.”¹⁴¹ Peygamber (s.a.s.) de yukarıda mezkûr iki ayeti okuduktan sonra ellerini kaldırmış, “Ümmetim! Ümmetim!” diyerek ağlamıştır. Allah da Cebrail’i (a.s.) göndererek onu ümmeti hakkında razı edeceğini bildirmiştir.¹⁴²

Yukarıda geçen ayete göre, Hz. İbrahim’in (a.s.) maksadı müşriklere af dilemek değildir; İbrahim’e, O’na ortak koşanları affetmeyeceği bilgisini henüz öğretmemiştir. Belki de onları küfürden imana naklet şeklinde müşriklere dua etmiş.”¹⁴³ olabilir.

“Hem kendinin hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile”¹⁴⁴

Bu ayetin de işaretiyle Allah (cc) Hz. Muhammed’e (s.a.s.) bütün inanan erkeklere ve kadınlara affedilmeleri için istiğfar etmesini emreder. Büyük günah işleyen de mümindir, dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.s.) onlar için istiğfar ederek Allah’tan onları affetmesini istemiş, Allah da onları affetmiştir. Affetmeyecek olsaydı, kabul etmeyeceği dua emrini Hz. Muhammed’e vermezdi. Zira bu sırf tahkir etmek ve eziyet etmek için olurdu ki, bu Allah’a da Hz. Muhammed’e de layık olmazdı. Bu durum delalet ediyor ki, Allah Hz. Muhammed’e (s.a.s.) büyük günah işleyenler için istiğfar etmesini emretmiş ve duasını da onlar hakkında kabul etmiştir. Şefaata de böyledir, bundan farklı bir şey değildir.¹⁴⁵ Ancak burada bilinmesi gereken şey şudur: Kur’an ve sünnetten faydalandığına göre, büyük günah işleyenler hakkında seçkin insanlar ve tüm rasuller için, Mu’tezilenin, Hâricîler’in ve Kaderiyye’nin hilafına da olsa şefaata edecekleri sabit olmuştur. Bu durum çok önemli bir hususa işaret

¹⁴¹ Râzî, Fahreddin. Mefatihü’l-Ğayb, 2/86.

¹⁴² Müslim, “Kitabü’l-İman”, (202) 346.

¹⁴³ Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî el-Hâzin, Lübübü’t-tevil fi Meâni’t-tenzil, (Beyrut: Dâru’l-Marife, ts.), 4/47.

¹⁴⁴ Muhammed 47/19

¹⁴⁵ Râzî, Fahreddin. Mefatihü’l-Ğayb, 2/88.

etmektedir: şefaata olmadan da günahların affı ve mağfireti caizdir, fakat şefaata daha evla ve garantidir. Eğer şefaata olmadan günahların af ve mağfireti caiz olmasaydı, Allah'ın şu sözleri bizim hakkımızda caiz olmaz ve Peygamber'e (s.a.s.) de "(Habibim!) Hem kendinin hem de mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahlarının bağışlanmasını dile!"¹⁴⁶ Emri verilmezdi. Öte yandan, "Artık şefaatchilerin şefaati onlara fayda vermez."¹⁴⁷ ayetindeki üslup az da olsa şefaatin sübutuna delalet etmektedir; bu şefaata kâfirlere olmayacaksa, manay-ı muhalifiyle müminlerin günahkâr olanlarına olacak demektir.¹⁴⁸

Sonuç

Dünyadaki her şey aslında ahiretin numunesidir. Kur'an ve sünnette yer eden tevbe müessesesi, dünyada Allah tarafından bağışlanmayı gerektiren bir müessesedir. Yapılan bir hatadan nedamet etmek aslında tevbedir ki, insanların birbirlerini bağışlamalarını iktiza eder. Dua ederken şahsımızı, aile efradımızı ve bütün Müslümanları duamızın içine katıp, onun daha da şümüllü hale gelmesini temin ederek tez kabul edilme yollarını açmış oluruz. Dua şefaata demektir; öyleyse kıyamet günü bu dua şefaata suretinde insanlık için kullanılacaktır.

İnsanlar madum olan şeyler hakkında değil, var olan şeyler hakkında konuşurlar. Varlıkta olmayan bir şeyin ismi, tedavüldeki dil içinde yer etmez. Masa yoksa, dilde masa diye bir isim de bulunmaz. Kur'an ve sünnette var olan kavram ve müesseseler bir bütün olarak düşünülmelidir. İnsanların acz ve zaafıyla beraber nefislerinin akıllarına galip gelmeleri sonucu, insan günah işleme yoluna girmiş olur. Bu ortam, tevbe müessesesinin Kur'an ve sünnette yer almasına sebep teşkil eder. Dolayısıyla bunların tümünü ayrı değil, birlikte mütalaa etmeliyiz.

¹⁴⁶ Muhammed 47/19

¹⁴⁷ Müddessir 74/48

¹⁴⁸ Teftâzânî, Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefiyye, 182.

İnsanlar ikilem bir ruha sahip olarak yaratılmamış olsaydı, tevbe, nedamet, istiğfar ve dua kavramlarına ihtiyaç olmazdı. Bu vasıftaki ruha sahip olan insana rehber gönderilen Kur'an'ın rehberliği eksik kalırdı. Eğitimde başarılı ve başarısız öğrenci bulunduğu gibi, ahiretin en önemli namzedi olarak bu dünyaya imtihan için gönderilen insanın da itaat edeni ve isyan edeni elbette bulunacaktır. İşte isyan eden insanın tezkiyesi için, rahmeti sonsuz olan Allah insana tevbe yoluyla affedilme fırsatı tanımış, bu fırsatı ahirette de şefaathetinde gösterecektir. Bu, on dört asırdır dilden dile nakledilegelen ve milyonlarca avamın gönlüne yerleşen ve kimsenin silme imkanına sahip olmadığı bir gerçektir.

İnsanların tevbesini, duasını, birilerine vesile olmalarını kabul etmek Allah'ın rahmet ve mağfiretinin bir gereğidir. Dünya ve ahirette bu ortam olmayacaksa, Allah'ın sıfatları eksik kalır. Annenin yavrularına karşı şefkat ve merhametini ölçemezsiniz, kaldı ki Allah'ın rahmeti anneye nispetle kullarına karşı binlerce kez fazladır, asla kıyas kabul etmez. Elbette dünya hayatında her vesileyle rahmetinin enginliğini gösteren Cenab-ı Hak ahirette de gösterecektir.

Bütün bunları bir tarafa bırakacak olursak Kur'an'daki tarz bunun en can alıcı örneğidir. Kur'an'da şefaatten bahseden ayetler ister olumlu ister olumsuz ister soru olumsuz isterse de soru olumlu olsun bütün cümle şekilleri şefaatin varlığını ve kimlere yapılacağını ispat eder. Çünkü bu konudaki bütün ayetler şefaathet kelimesini ihtiva etmektedir; şefaathet olmasaydı bu kelime Kur'an'da yer etmezdi, aksi takdirde abes olurdu ki, Allah abes iş yapmaktan münezzehtir. Dinimizde ve dilimizdeki her kelimenin mutlaka malum olarak bir karşılığı vardır. Cennet, cehennem, melek, cin, saat, taksi, sandalye, masa vb. kelimeler sem'iyattan olsun ya da görsel olsun hepsinin karşılığı vardır. Cennet kelimesi dilimizde olacak ama cennet diye bir şey olmayacak; bütün bunlar dil yapısına aykırıdır.

Allah kıyamet günü tevbe etmeden ölen günahkar Müslümanları bağışlama veya başta peygamberlere şefaathet etme hakkı

taniyarak Müslümanları affetme gücüne ve hakkına sahiptir. Hiç kimse Allah'ın kullarını affetmesine bu bir torpildir, yapılmaması gerekir şeklinde laf söyleyemez. Çünkü varlığın sahibi Allah'tır. Cennet O'nun, cehennem O'nun ve insanlar da O'nun kullarıdır; öyleyse tasarruf hakkı yalnız O'na aittir. Şefaath bir torpil değil, bir rahmettir, bir acımadır, bir bağışlamadır. Biz bunları umuyoruz.

Kaynakça

Abdurrezzak, Mahmud. *İsbatü's-şefaati li sahibi'l-makami'l-mahmud*. Kahire: Mişkätü'r-Rudud ve't-Takibat, 1426/2005.

Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Thk. Şuayb Arnavut vd. 2. Baskı. 50 cilt. Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

Akkuş, Murat. "Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)", *Mütefekkir* 2/3 (2015), 151-176.

Âcûrî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh eş-Şeriatü. *Babü vücûbi'l-îman bi's-şefaati*, thk. Dr. Abdillâh b. Ömer b. Süleyman ed-Demicî. 2. Baskı. 5 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1420/1999.

Âlûsî, Şihabüddin Mahmud b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'an'i'l-Kerim*. 21 cilt. Beyrut: Dâru'l-İhayai't-Türasi'l-Arabiyye, 1414/1994.

Bağavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud. *Tefsiru'l-Beğavî*. 4. Baskı. 8 cilt. Dâru't-Tayyibe, 1417/1997.

Beydavî, Nureddin Ebu Said Abdillâh b. Ömer b. Muhammed. *Envaru't-tenzil ve esraru't-te'vil*. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dilbuğa. 3. Baskı. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 1407/1987.

Ceylanî, Muhyiddin Ebû Muhammed Abdülkadir. *Tefsiru'l-Ceylanî*. thk. Muhammed Fâdıl Ceylanî. 6 Cilt. Beyrut: Şirkatü't-Temam, 1430/2009.

Cüveynî, İmamü'l-Harameyn Ebü'l-Meâlî Abülmelik. *Kitabü'l-İrşad ila kavatî'l-edilleti fî usûli'l-i'tikad*. thk. Es'ad Temim. 2. Baskı. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1413/1992.

Çelik, Hüseyin. “*Kur'an'da Şefaât*”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3/1 (2015/1), 283-313.

Ebüs-suûd, Muhammed b. Muhammed el-Amâdî. *İrşadü'l-akli's-selim ila mezaya'l-Kur'an'i'l-Kerim*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabiyy, ts.

Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdilhamid. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Ebü Sind Muhammed. *Muhtasaru'l-fevaid li teysiri mesaili'l-fıkıh*. B.y., ts.

Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekerriyya. *Mekâyisü'l-Lüğâ*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Dimeşk: İttihadü'l-Kitabi'l-Arab, 1423/2002.

Albanî, Muhammed Nasıruddin. *Et-Teveessül envauhu ve ahkamuhu*. thk. Muhammed Abdü'l-Abbasi. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1421/2001.

Albanî, Muhammed Nasıruddin. *Zılalü'l-cenneh fî tahrîci's-sünneti li İbni Ebi Asım*. Bab 167. 3. Baskı. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1413/1993.

Eş'as, Abdullah b. Süleyman. *Kasidetü İbni Ebi Davud*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1408/1987.

Eş'arî, Hüseyin Ali b. İsmail b. İshak b. Salim b. İsmail b. Abdillâh b. Musa b. Ebi Bürde b. Ebi Musa. *Risaletün ila ehli's-sağar bi babi'l-ebvab*. thk: Abdullah Şakir Muhammed el-Cüneydî. Medinetü'l-Münevvere: 1413/1992.

Gazzâlî, Fıkhü's-Sünne. 7. Baskı. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1418/1998.

Hanefî, Sadreddin Muhammed b. Alaaddin Ali b. Muhammed İbnü Ebi'l-İzz. *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye*. thk. Cemaatün Mine'l-Ulemai. 9. Baskı. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, 1408/1988.

Hâzin, Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî. *Lübabü't-tevil fî meâni't-tenzil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed b. Tahir. *Et-Tahrir ve't-tenvir*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tunisiyye, 1405/1984.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail. *Muhtasar Tefsir-i İbn-i Kesir*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. 7. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'an'î'l-Kerim, 1402/1981.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mace*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, 1303/1883.

İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Müflih. *el-Mübdî' şerhu'l-Muknî*. Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.

İstanbûlî, İsmail Hakkı b. Mustafa. *Tefsiru Ruhi'l-Beyan*. 10 Cilt. Dâru İhyai't-Tütasi'l- Arabiyy, ts.

Kâdî Abdülcebbar b. Ahmed. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. Çev: İlyas Çelebi. Mu'tezilenin Beş İlkesi. Birinci Baskı. İstanbul: 2013.

Kârî, Ali. *Şerhu'l-Kitabi'l-Fıkhı'l-Ekber*. tsh. Muhammed Bedreddin Ebu Firas en-Nâsânî el-Halebî. Mısır: Matbaatü't-Tekaddüm, 1323/1901.

Kılavuz Saim. *Ana Hatkariyla İslam Ahlakı ve Kelama Giriş*. Editör: Hüseyin Kahraman, 25. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1438/2016.

Kuşeyrî, Abdülkerim b. Havazin b. Abdülmelik b. Talha b. Muhammed. *Letâifü'l-işarat tefsiru'l-Kuşeyrî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2007.

Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Kitabü't-Tevhid*. thk.Fethullah Huleyf. İstanbul: Elif Ofset, 1400/1979.

Mîdanî, Abdurrahman Hasan Habenneki. *el-Akidetü'l-İslamiyyetü ve üsesüha*. 8. Baskı. Şam: Dâru'l-Kalem, 1418/1997.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî. *Sahihu'l-Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünen-i Nesâî*. thk. Abdülğaffâr Süleyman-Seyid Kesrevî Hasan. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.

Nesefî, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed. *Tebsiratü'l-edille fi'd-din*. thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün. 2 Cilt. Ankara: Riasetü'ş-Şuuni'd-Diniyye, 1423/20.

Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref. *Ravzatü't-talibin ve umdetü'l-müftin*. el-Babü'l-Evvel Fî Hasais-i Resulillah (s.a.v.). thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Nîsâbü'rî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-beyan*. thk. Ebû Muhammed b. Aşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn. *Mefatihü'l-Gayb*. 32 cüz. Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1434/2014.

Safârînî, Şemseddin Ebu'l-Avn Muhammed b. Ahmed b. Salim. *Levamiu'l-envar el-behiyye ve sevatiu'l-esrar el-eseriyye li şerhi'd-dürreti'l-mudiyye*. 2 Cilt. Dimeşk: Müessesetü'l-Hafikîn ve Mektebetüha, 1402/1982.

Salih b. Fevzan, *İnetü'l-müstefid bi şerhi Kitabı't-Tevhid*. 3. Baskı. Müessesetü'r-Risale, 1423/2002.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsir*. 5. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1399/1978.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *et-Tefsiru'l-vâdih el-müeyesser*. 6. Baskı. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1426/2005.

Selman, Abdülaziz el-Muhammed. *Muhtasaru'l-es'ileti ve'l-ecvibeti'l-usûliyyeti ale'l-akideti'l-vasitiyye*. 13. Baskı. Riyad: 1421/2000.

Seyyid Kutup. *Fî zilali'l-Kur'an*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Şâfii, Muhamed b. İdris. *Ahkamü'l-Kur'an*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400/1979.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Tuhfetü'z-zâkirin. Bab Fî Âdabi'd-Duai*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1405/1984.

Şevkânî. *Fethu'l-Kadîr*. Thk. Yusuf el-Ğuş. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1412/1991.

Şezâ, İbrahim b. Musa b. Eyyub Burhaneddin Ebu İshak. *el-Fiyah min ulûmi İbni's-Salâh*. thk. Salah Fethî Helel. Mektebetü'r-Rüş, 1418/1998.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galib. *Câmiu'l-beyan fî te'vili'l-Kur'an (Tefsiru't-Taberî)*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Müessesetü'r-Risale, 1420/2000

Teftâzânî, Sadeddin Mes'ûd b. Ömer. *Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefiyye*. thk. Muhammed Adnan Derviş. İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, 1411/1990.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. tsh. Ahmet Muhsin Şakir, 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Vâdiî, Ebu Abdurrahman Mukbil b. Hâdi. *eş-Şefaatiî*. Küveyt: Dâru'l-Erkam, 1403/1983.

Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Mettûyî. *el-Veciz fî tefsiri'l-Kitabi'l /Kur'an'i'l-Azîz*. thk. Adnan Davûdî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1415/1995.

Zemaşerî, Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil ve uyuni'l-akavil fî vücuhî't-te'vil*. Mekke: H.535/M.1143.